

עלון בני דוד – פרשת קרח כללים לניהול מחלוקת לשם שמיים הרב נתנאל אלישיב

במרכז פרשתנו עומדת התופעה הקשה של המחלוקת. קרח הצליח לארגן קואליציה רחבה שערערה על סמכותו של משה רבנו. תגובתו האינסטינקטיבית של משה הייתה קשה: **"וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל פְּנָיו"** (במדבר טז ד). לפי רש"י, תגובה קשה זו באה בגלל הצטברות האירועים הקשים כשבני ישראל בסך הכול בשנתם הראשונה במדבר:

ויפול על פניו – מפני המחלוקת, שכבר זה בידם סרחון רביעי, חטאו בעגל (שמות לב יא) – "ויחל משה", במתאוננים (במדבר יא יב) – "ויתפלל משה", במרגלים (שם יד, יג) – "ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים", במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו. משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתיים ושלש, כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא. אמר עד מתי אטריח על המלך, שמא לא יקבל עוד ממני.

ושמא משה הגיב כך מפני שידע את משמעותה ההרסנית של המחלוקת, איך היא אוכלת את החברה מבפנים, וכמה קשה להשיב את השלום, שהרי גם לאחר שנים רבות מותירה המחלוקת צלקות בלבבות רבים.

מובן שאיננו מתנגדים לכל מחלוקת. ככלל המחלוקות הן חלק חשוב מתהליך בירור האמת על כל צדדיה, ועל כן כמעט ואין דף בתלמוד שלנו שאין בו לפחות מחלוקת אחת, ובדרך כלל יש כמה. אמנם לעתים המחלוקת גם מביאה לסערת רגשות, כדברי חכמינו: **"אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה"** (קידושין ל ב), אולם כשמטרת המחלוקת היא בירור האמת והיא נעשית לשם שמיים, הרי שמתקיימת גם הסיפא של אמרת חז"ל זו: **"ואינם זדים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה"**.

חכמינו הגדירו את מחלוקת קרח ועדתו כמחלוקת שאינה לשם שמיים (אבות ה יז, ועוד). בפשטות, מחלוקת שאינה לשם שמיים היא מחלוקת שנעשית בשל אינטרס אישי – כגון בקשת שררה או ממון. עם זאת, מעניין לציין שרבים ממפרשי משנה זו במסכת אבות סבורים שגם מחלוקת שבה צד אחד מתווכח כי הוא אוהב להתווכח ("אהבת הניצוח" בלשון הברטנורא) היא בגדר מחלוקת שאינה לשם שמיים, עם כל החומרה שבדבר, אף שאין שם אינטרס אישי. על סוג זה של מחלוקת כתב הר"י אלאשקר, בפירושו לאבות (מרכבת המשנה):

יש כתות שאין כונתם כי אם להתגבר על חבריו, ולנצחו בטענות, ואף על פי שידע בהם שהם כוזבות.

מובן שרק אדם חולני יפתח במחלוקת שכל מגמתה היא התנצחות ריקה, אולם יש גם סוג נוסף של מחלוקת – מחלוקת שבבסיסה היא לשם שמיים, כלומר יש בה יסוד אידיאולוגי או תורני אמיתי, אולם מתערבת בה גם אהבת הניצוח. מחלוקת מסוג זה היא מסוכנת ביותר, שכן רבים יכולים להישאב אליה בגלל גרעין האמת שיש בה, אולם פעולתה היא הרסנית בגלל היסוד הלא אמיתי שנספח אליה. כך המחלוקת מתנפחת וחורגת מן הממדים הראויים לה, כך הביטויים נעשים חריפים שלא לצורך, כך היצר מרקד לו וגובה את שלו במקום שבו האמת הייתה צריכה להתברר והשלום היה צריך להתרבות. הואיל ובימי חיי הספקתי להיות עד לכמה וכמה מחלוקות מסוג זה, גיבשתי לעצמי מספר שאלות שכדאי לשאול, בעזרתן ניתן לשמר את המחלוקת לשם שמיים ככזאת.

השאלה הראשונה היא האם נעשה ניסיון אמיתי ליצור תקשורת ולברר את הדברים בידידות? לעתים קרובות, לו הייתה תקשורת בין הצדדים השותפים במחלוקת (ופעמים שרק צד אחד עומד מאחוריה), היו יכולים לפתור את הדברים, וגם אם לא להגיע להסכמה מלאה, לצמצם את היקפה. גם בפרשתנו, משה רבנו מזמן אליו את דתן ואבירם, אולם הם מסרבים לשוחח (במדבר טז יב-יד), מה שמביא את משה לידי חרון אף.

שאלה שנייה: האם אתה מסוגל להסביר את דעתו וטענותיו של הצד השני? "תרגיל" זה מכריח אותך להיכנס לנעליו לרגע, ולנסות להבין את זווית הראיה שלו. ואם אינך מסוגל להסביר את טענותיו, ובהנחה שלא מדובר באדם שמוכר כרשע או ככסיל, כנראה שחסר לך מידע, ועל כן במקום לעשות מחלוקת, נסה להשלים את החסר.

שאלה שלישית: האם אחד הצדדים מוסיף ביטויים חריפים שלא לצורך? המגמה תמיד צריכה להיות להקטין את היקף המחלוקת. רואים בתלמוד שלעתים קרובות מחלוקת שהייתה נראית כמחלוקת עצומה, מן הקצה אל הקצה, היא בעצם קטנה בהרבה ממה שנראה בתחילה. כך גם בעולם ההלכה. ביטויים חריפים, תוקפנות והשמצות – כל אלו מנפחים את המחלוקת, ובמקרה שנעשה בהם שימוש, ניתן רק לקוות שהצד השני לא יגיב בשפה דומה, כי אז יתחיל להתגלגל כדור שלג שלא יהיה ניתן לעוצרו.

שאלה נוספת נוגעת למה שהפסיכולוגים מכנים 'ייחוס סיבתיות' – מהם המניעים שאתה מייחס ליריב שלך? זו שאלה מאוד חשובה, משום שתהום פעורה בין אדם שפועל בזדון וברשעות לבין מי שכוונתו לשם שמיים, גם אם הנך סבור שהוא טועה. ההלכה מכירה במונח של "טועה בדבר מצווה", אדם שחושב שהוא עושה מצווה, כשבעצם הוא עובר עבירה. את המעשה נבקש לתקן, אבל היחס אליו יהיה אחר לחלוטין מהיחס למי שכוונתו להשחית.

יש עוד כמה שאלות שכדאי לשאול על מנת שהמחלוקת באמת תהיה לשם שמיים, אבל מפאת קוצר היריעה, אביא רק אחת: כשאתה מצטט מישוהו (בדרך כלל רב גדול), האם שמעת את הדברים מפיו או שמא זה בבחינת "אמרו לי", "מקור אמין", או הגדול מכולם – "כולם יודעים ש...". כמה פעמים זכיתי לברר דברים עם הרה"ג אברהם שפירא זצ"ל, ראש ישיבת 'מרכז הרב', והוא הזהיר אותי לא להאמין לשום דבר שאומרים בשמו, אלא לבוא ולשאול אותו באופן אישי. כך גם עם תלמידי חכמים גדולים אחרים. לא תמיד המפיצים דברי שקר בשם רבנים מתכוונים לשקר, בדרך כלל לא, אלא שהם לא מדייקים בשמועותם, או שלא מבחינים בהתניה בדברי הרב ("אם כך אז כך", אבל מי שאמר שאכן כך?), או שלא מבינים את ההקשר של דבריו וכן על זה הדרך. ופעמים שראיתי תלמידי חכמים גדולים תמהים ומנסים להבין בתחילה מה אמרו בשמם, ומשהבינו, המשיכו לתמוה כיצד מישוהו הגיע למסקנה משונה כל כך מדברים אחרים לגמרי שנאמרו על ידם בתום לב.

אם נתרגל לשאול תמיד את השאלות הללו, ולהתייחס בחשדנות בריאה ביחס להאשמות קשות כלפי אנשים שמוכרים בסך הכול לטובה, נזכה לכך שמחלוקות רבות כלל לא יתפרצו, ואחרות באמת יישארו בגדר החיובי של מחלוקות לשם שמיים, אשר סופן להתקיים, והן מביאות ברכה ואף מרבות את השלום, כדברי מרן הרב קוק (עולת ראייה, חלק א עמ' של):

הריבוי של השלום הוא, שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו, מקומו ועניינו.